

بیان خودشناسی و خود دوستی به عنوان آموزه تربیتی در صحیفه سجادیه

پورامینی گفت: این ویژگی در فطرت همه انسان‌ها نهفته است، انسان‌ها حتی کسانی که در پیدا کردن مصداق حقیقی خداوند به اشتباه و انحراف رفته‌اند همیشه به سراغ خدا و پرستش اویند.

پورامینی گفت: این ویژگی در فطرت همه انسان‌ها نهفته است، انسان‌ها حتی کسانی که در پیدا کردن مصداق حقیقی خداوند به اشتباه و انحراف رفته‌اند همیشه به سراغ خدا و پرستش اویند.

خبرگزاری مهر- گروه دین و اندیشه-نگار احدیور اقبلاغ: امروز پنجم شعبان المعظم سالروز میلاد با سعادت امام سجاد علیه السلام است. آن امام همام بنا بر قول مشهور، در روز پنجم شعبان المعظم سال ۳۸ قمری متولد شده است. ایشان بخشی از حیات امام علی (ع) و نیز دوران امامت امام حسن مجتبی (ع) و امام حسین (ع) را درک کرده است. و مدت امامتشان ۳۴ سال بود. امام سجاد (ع) در واقعه کربلا حضور داشت؛ ولی به علت بیماری، در جنگ شرکت نکرد. لشکر عمر بن سعد پس از شهادت امام حسین (ع) او را همراه اسیران کربلا به کوفه و شام بردند. خطبه امام سجاد در شام باعث آگاهی مردم از جایگاه اهل بیت شد. واقعه حره، نهضت توابعین و قیام مختار در زمان امام سجاد (ع) روی داد. مجموعه ادعیه و مناجات امام سجاد (ع) در کتاب صحیفه سجادیه گرد آمده است. رساله الحقوق، شامل ۵۰ حق از حقوق خدا و بندگان، مردم و حاکمان، والدین و فرزندان، همسایگان و ...; از آثار آن امام همام است.

به همین مناسبت و برای بررسی ابعاد تربیتی صحیفه سجادیه با حجت الاسلام محمدباقر پورامینی، عضو هیئت علمی پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی در گفتگو نشستیم که در ادامه حاصل آن را می‌خوانید:

حجت الاسلام پورامینی در گفت و گو با خبرنگار مهر، عنوان کرد: امام سجاد (ع) با شکل دهی نهضت دعا، علاوه بر توجه به ابعاد و اهداف سیاسی و اجتماعی، بر ابعاد و جنبه های فردی نیز تاکید ممتازی داشت؛ برای آنکه فرد را از مادی گرایی، به سمت معنویت سوق دهد و اخلاق را در اضلاع مختلف زندگی انسانی حاکم سازند.

وی افزود: صحیفه سجادیه، منشور بی مانندی است برای دعا کردن و از او خواستن؛ گوهری است گمنام در میان ما؛ اما نام آشنا برای دیگران. دعا زمینه تحول در روحيات و بستری برای کسب فضیلت های اخلاقی و دوری از رذیلت ها و حتی تحول در زندگی فردی و اجتماعی است.

پورامینی تصریح کرد: در این میراث بجای مانده امام، مجموعه ای از دعاهایی که انسان در یک زندگی بیدار و هوشمندانه به آن نیاز دارد، گردآمده است. بیشترین تکیه در این دعاها به روابط قلبی و ارتباطات معنوی انسان است؛ مناجات ها و دعاهای گوناگون، خواسته های معنوی و تکامل های فراوان و بی‌شمار در این کتاب و در دعاها است که امام در ضمن این دعاها و به زبان دعا با آموزه های خاص خود انگیزه یک زندگی اسلامی را در ذهن مردم بیدار و زنده می کند.

مبانی تربیتی در صحیفه سجادیه

وی با اشاره به اینکه صحیفه سجادیه آکنده از انگیزه های شریف برای انسان ها است و در صورت توجه بدان، جامعه ای را می توان بیدار سازد و آن اصلاح نماید. گفت: با مروری بر صحیفه سجادیه به نکاتی بر می خوریم که گرچه به شکل دعا از سوی امام بزرگوار به ما رسیده است، ولی به روشنی ویژگی انسان را تبیین نموده و اساس و مبنای اصول تربیتی را ارائه می دهد. با پی جویی دعاهای صحیفه سجادیه، به کشف و بررسی مهم ترین مبانی تربیتی صحیفه سجادیه از جمله «خود دوستی»، «خدا دوستی»، «کمال خواهی»، «میل به جاودانگی»، «خوف و رجا»، «غفلت»، «دنیا دوستی» و «اختیار»، دست یافتیم.

بیان روشن خودشناسی و خود دوستی در صحیفه سجادیه به عنوان آموزه تربیتی

عضو هیئت علمی پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی افزود: بر اساس این ویژگی مهم، انسان قبل از هر چیز و هر کس، بیش تر به خود علاقه مند بوده و فطرتاً عاشق خود می باشد و تمام محبت ها و عشق و علاقه هایش به دیگران از محبت به خودش سرچشمه می گیرد. حتی گرایش و محبتی که به خدا دارد از خود دوستی مایه می گیرد. حب ذات اگر کنترل نشود و در جهت صحیح و درستی هدایت نشود، انسان را به نابودی می کشاند.

انسان قبل از هر چیز و هر کس، بیش تر به خود علاقه مند بوده و فطرتاً عاشق خود می باشد و تمام محبت ها و عشق و علاقه هایش به دیگران از محبت به خودش سرچشمه می گیرد. حتی گرایش و محبتی که به خدا دارد از خود دوستی مایه می گیرد

وی خاطرنشان کرد: گرچه عنوان دقیق «حب ذات» یا خود دوستی مستقیماً در صحیفه سجاده نیامده است، ولی جلوه هایی از آن به صورت های مختلف در بعضی از دعاها مشاهده می شود. از جمله دعای هفتم صحیفه است که حضرت به هنگام کار دشوار و دل آزار یا پیشامدهای سخت یا غم و اندوه، آن را چنین می خواند: ای آنکه گره های ناگوارایی ها به وسیله او باز می گردد، و ای آنکه تندی سخنی ها به او شکسته می شود، و ای آنکه رهایی یافتن از گرفتاری ها و رفتن به سوی آسایش فراخی، از او درخواست می گردد.

پورامینی گفت: همچنین دعاهایی که امام (ع) در آن درخواست رفع فقر و تنگدستی و در مواردی درخواست هایی در مورد سعادت، کمال، قدرت، نعمت و...; از خداوند دارد، همه ناشی از خود دوستی است و اینکه انسان همیشه به دنبال خوبی هاست و از ناراحتی ها و سختی ها گریزان است، پس این ویژگی امری فطری است و به خودی خود، مطلوب است.

وی با اشاره به آموزه های تربیتی امام سجاد (ع) در صحیفه سجاده گفت: یکی از مهم ترین ویژگی های انسان که منشأ بروز رفتارهای انسان می شود، خود دوستی است. خود دوستی غریزه ای است که اگر به آن توجه شود و در مسیر صحیحی قرار داده شود، منشأ عزت خواهی، کمال خواهی، سعادت و...; می شود. اما اگر غریزه خود دوستی به انحراف کشانده شود، روح استکبار و طغیان و سرکشی بر انسان چیره می شود و منشأ رفتارهای ناپسندی از قبیل خودپرستی، عجب و غرور، حرص می شود.

خداخواهی و خداجویی

پورامینی گفت: این ویژگی در فطرت همه انسان ها نهفته است. انسان ها حتی کسانی که در پیدا کردن مصداق حقیقی خداوند به اشتباه و انحراف رفته اند همیشه به سراغ خدا و پرستش اویند.

وی افزود: حضرت امام سجاد (ع) در صحیفه سجاده در نخستین دعا بیانی دارد که به فطرت خداجوی انسان اشاره می کند: به قدرت و توانایی خود آفریدگان را آفرید، و آنان را به اراده و خواست خویش به وجود آورد بی اینکه از روی مثال و نمونه ای باشد، سپس آنان را در راه اراده و خواست خویشتن روان گردانید، و در راه محبت و دوستی به خود بر انگیخت.

این عضو هیئت علمی پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی بیان کرد: امام (ع) در دعاها بیست، بیست و یک، بیست و هشت، پنجاه و دعاها بسیار دیگر بیاناتی دارند که اشاره به خدا خواهی و خدا جویی انسان به هنگام اضطراب و تنگناها دارد. ایشان در یکی از این دعاها به خداوند عرضه می دارد: بار خدایا مرا چنان قرار ده که هنگام اضطراب به (کمک و یاری) تو (بر دشمن) حمله آورم، و هنگام نیازمندی از تو بخواهم، و هنگام درویشی (یا ذلت و خواری) به درگاه تو زاری کنم، و مرا چون بیچاره شوم به یاری خواستن از غیر خود و چون فقیر گردم به فروتنی برای درخواست از غیر خویش و چون بترسم به زاری کردن پیش غیر خود آزمایش مفرما.

وی خاطرنشان کرد: هدف امام (ع) از طرح مفهوم خدا خواهی، که از میانی تربیتی در اسلام به حساب می آید، توجه دادن انسان ها به فطرت خداجویشان است، این گرایش، از طریق توجه دادن انسان به خدا، در اصلاح رفتارهای وی تأثیرگذار است. انسان خداجو به خاطر فطرت خدا خواهی اش همیشه خدا را در نظر دارد و در اثر همین توجه، آلوده به گناه و معصیت خدا نمی شود و رفتارهایش با نیت خالص و در جهت تقرب به خدا انجام می پذیرد.

اصول تربیتی در صحیفه سجاده

پورامینی در ادامه عنوان کرد: با بررسی دعاها صحیفه سجاده، به برخی از مهم ترین اصول تربیتی نظیر: تقوی، توکل، زهد، ایجاد انگیزش، کنترل و هدایت، و اصل لزوم عمل می رسیم، که امام سجاد (ع) از آنها جهت اصلاح و تربیت انسان ها بهره می برند.

کنترل و هدایت

حضرت امام سجاد (ع) در دعای بیست صحیفه سجاده با آوردن نمونه ای از خود دوستی، در مورد کنترل آن می فرماید: و مرا در میان مردم به درجه و مقامی سر فراز مفرما جز آنکه پیش نفسم مانند آن پست نمایی، و ارجمندی آشکارا برایم پدید میاور جز

آنکه به همان اندازه پیش نفسم برای من خواری پنهانی پدید آوری.

وی افزود: امام (ع) در این فراز به نمونه‌هایی از خود دوستی و روش کنترل آنها اشاره می‌کنند. اگر چنانچه این مصادیق خود دوستی کنترل نشوند، سبب بروز خصلت‌های زشت خودخواهی، خودپسندی و خودمحوری می‌شود. بر اساس مبنای جاودان خواهی، انسان باید دنیا را پایان زندگی نپندارد بلکه آن را مقدمه برای حیات جاودان به حساب آورد. بینشی که امام (ع) در صحیفه سجادیه به آن اشاره کرده، این است که انسان بیش از حد لازم، دل به دنیا نمی‌بندد و آنجا که لازم باشد از دنیا دل می‌کند. حضرت امام سجاد (ع) می‌فرماید: و تا هنگامی که عمرم در فرمانبری تو به کار رود عمر ده، و هر گاه عمرم چراگاه شیطان شود مرا بمیران پیش از آنکه دشمنی سخت تو به من رو آورد، یا خشم بر من استوار گردد.

پورامینی گفت: در این فراز نگرش امام (ع) نسبت به بقا در دنیا به روشنی بیان شده است. حضرت بقا را در راستای خداخواهی می‌خواهد و آن را به عنوان وسیله‌ای برای رسیدن به مقصد، که همان مقام قرب الهی است، می‌خواهد.

تقوا

وی با اشاره به اصل تقوا عنوان کرد: ترس از خدا یا تقوا و در نتیجه، پرهیز از گناه، از مهم‌ترین اصول تربیتی در صحیفه سجادیه است. حضرت امام سجاد (ع) در موارد مختلف به اصل مهم تقوا اشاره می‌کنند و از خدای بزرگ درخواست می‌کنند: و پرهیزکاری را به من الهام نما. و شعار دلم را بپرهیزکاری از خود بنما. و تقوا و ترس از کیفر خود را از دنیا توشه‌ام قرار ده. درخواست‌های مکرر امام (ع) در این دعاها و موارد دیگر مبنی بر توفیق و الهام تقوا، نشان‌دهنده اهمیت این اصل تربیتی در نظام تربیتی صحیفه سجادیه است. تقوا دارای آثار تربیتی فراوانی است. مهم‌ترین آنها حفظ و نگهداری انسان از گناه، لغزش و خطاهاست. حضرت امام سجاد (ع) در این زمینه از خدای متعال می‌خواهد: و به ترس از تو از گناهان و لغزش‌ها و نادرستی‌ها نگاه داشته شده.

تذکر و پرهیز از غفلت

این استاد حوزه و دانشگاه بیان کرد: اصل تذکر مبتنی بر مبنای تربیتی غفلت است. بنابر این اصل، باید انسان را از خواب غفلت بیدار نمود و آنچه را که دانستنش برای او لازم است، به او فهماند و در موارد مختلف به او تذکر داد و یادآوری کرد تا از عواقب شوم غفلت‌رهایی یابد. بنابراین، امام سجاد (ع) در صحیفه سجادیه که سراسر ذکر و یاد خداست، با دعا‌های گوناگون نظیر دعا به هنگام صبح و شام، دعا به هنگام بیماری، دعا به هنگام دفع بلاها و سختی‌ها و گناهان؛ انسان را همواره متوجه خدا می‌کند و بدین وسیله، غفلت را از وی می‌زداید.

وی افزود: همچنین امام (ع) در دعای هشتم «پناه بردن به خدا»، دعای دوازدهم «اقرار به گناه»، دعای سی و نهم «طلب عفو»، و دعا‌های دیگر ضمن اشاره به ویژگی غفلت در انسان، راه غفلت‌زدایی را ذکر و یاد خدا بیان می‌کند و می‌فرماید: و مرا در اوقات فراموشی (پیروی از نفس) بیاد خود آگاه ساز. و دل‌های ما را بیاد خود از هر یادی بکار آر.

زهد و پارسایی

پورامینی گفت: این اصل در مذمت دنیا دوستی است. بنابر این اصل، در نظام تربیتی صحیفه سجادیه باید این نوع محبت به دنیا از دل انسان رخت بر بسته و زهد و گریز از دنیا آن هم در حد معقول و پسندیده جای آن را بگیرد. به صورتی که دنیا را صرفاً وسیله و ابزاری بیش نماند. برای جلوگیری از ابتلاء به گرایش افراطی در دنیا دوستی، امام سجاد (ع) در صحیفه سجادیه پیشنهاد می‌دهد که انسان‌ها «زهد» پیشه کنند و همان را از خدای خود درخواست می‌کند: و روزیم کن آسایش در زهد و دوری از دنیا را.

وی تصریح کرد: امام (ع) در این فراز آسایش و راحتی را در زهد و دوری از دنیا بیان می‌فرماید و از خدا درخواست زهد می‌کند. در فرازی دیگر، در مورد نشانه‌های انسان زاهد می‌فرماید: و مرا در هر حال به ستایش و نیایش و سپاس‌گزاریت برگمار تا به آنچه از دنیا به من داده‌ای شاد نگردم، و به آنچه مرا از آن باز داشت‌های اندوه‌گین نشوم. نقطه شروع تمام بدبختی‌ها و شقاوت‌ها در انسان از همین حب دنیا است و اصل تربیتی زهد، که در صحیفه سجادیه بسیار روی آن تکیه شده است، به معنای دوری از تعلقات دنیا و اسیر آن نبودن و آزادی از هر چیزی است که بخواهد در انسان چنان تعلق خاطر ایجاد کند که او را از خدا و یاد خدا و آخرت جدا و غافل سازد.

اهداف تربیتی در صحیفه سجادیه

این عضو هیئت علمی پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی خاطرنشان کرد: هدف در تعلیم و تربیت به معنای وضع نهایی و مطلوبی است که به طور آگاهانه، سودمند تشخیص داده شده است و برای تحقق آن، فعالیت های مناسب تربیتی انجام می گیرد. امام (ع) در سراسر صحیفه سجادیه، هدف نهایی تربیت را خدای متعال معرفی می کند و در تمام دعاها، مخاطب را با زبان دعا و مناجات به آن حقیقت یکتا راهنمایی می کند. امام (ع) با محور قرار دادن خدا در دعاها، مختلف، به ما می فهماند که محور زندگی انسان در تمام شئون آن، باید خدا باشد و منظور از این محور و هدف بودن خدا، همانا حضور خداوند در متن زندگی است. اساساً نقش هدف نهایی در مسیر زندگی، چیزی جز استمرار حضور و احساس آن نیست. همچنین حضرت (ع) راه های ارتباط انسان با خدا را قرب، عبادت، حیات طیبه وhellip; بیان نموده است.